

УДК 351.341

О.С. Кравчун

аспірант

Національна академія державного управління при Президентові України

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Розглянуто основні проблеми формування інноваційної моделі інвестиційного розвитку в Україні. Відзначено роль суб'єктивного чинника, такого як "неготовність" апарату державного управління до предметної діяльності, спрямованої на інноваційний розвиток економіки.

Ключові слова: державне управління, механізми, інновації, інвестиції.

I. Вступ

Прагнення суб'єктів господарювання до економічного розвитку завжди пов'язано з необхідністю вирішення інноваційних завдань. Саме тому одним з основних шляхів стабілізації економіки України, забезпечення випуску якісної високотехнологічної продукції, конкурентної як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, є розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності.

Протягом останніх років після світової фінансової кризи (2008–2010 рр.), яка достатньо сильно зачепила Україну, намітилася тенденція до позитивних зрушень в економіці України (фінансовий сектор, виробництво, домогосподарство).

Як відомо, тільки та економіка, яка здатна до прискореного оновлення основних фондів, технологій, продукції, до ефективного підвищення швидкості введення новітніх досягнень науки і техніки, досягає сьогодні перспективної конкурентоспроможності [1; 2; 9].

Зафіксовані характеристики економіки, на жаль, не стосуються сучасного стану України. Поступове вичерпання запасів традиційних ресурсів і зростання на їх цін, розгортання жорсткої конкурентної боротьби на міжнародних ринках факторів виробництва при постійному зростанні та ускладненні потреб суспільства – все це унеможливило економічний розвиток тільки за рахунок розширення виробництва.

У зв'язку з тим, що Україною було втрачено час і не було створено сприятливих умов для введення інновацій сьогодні конкурентоспроможність українських підприємств є фактично явищем статичним і формується під впливом загальноекономічної ситуації в країні та на світових ринках, вона практично некерована з боку підприємств [3; 4].

Вітчизняне виробництво в цілому й далі залишається несприятливим до науково-технічних нововведень. Ось чому формування ефективної інноваційної моделі інвестиційного розвитку, створення інноваційної сфери у віт-

чизняній економіці є важливим завданням системи державного і регіонального управління.

II. Постановка завдання

Мета статті – розглянути основні проблеми формування інноваційної моделі інвестиційного розвитку в Україні.

III. Результати

Розвиток економічних систем високорозвинених країн доводить, що інноваційні процеси відіграють вирішальну роль у зростанні держави. Тому зараз державі якнайшвидше необхідно забезпечити конкурентоспроможність національної економіки й основою для цього повинна бути інноваційна модель (комплекс фінансово-економічних механізмів та правових норм), яку в реаліях сьогодення необхідно впроваджувати одночасно з її розробленням [9].

Сучасна економічна теорія і практика містять у своєму арсеналі широкий спектр методів державного впливу на інноваційно-інвестиційну діяльність. Проблема полягає в тому, щоб з урахуванням сучасної ситуації в країні сформувати систему методів державного регулювання і стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності, яка б забезпечила комплексне управління інноваційним ланцюгом "наука – інновація – виробництво – розповсюдження – шаблон (традиція)" і стійку позитивну динаміку розвитку макро- і мікроекономічних систем.

Враховуючи особливість інноваційно-інвестиційної діяльності як об'єкта управління, ядром механізму реалізації державної інноваційної моделі інвестиційного розвитку є система правових, фінансово-економічних і організаційно-технічних заходів підтримки суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності й забезпечення сприятливих умов для перебігу та відтворення інноваційних процесів. У своїй сукупності ці заходи утворюють механізм державної підтримки інноваційно-інвестиційної діяльності. У кризові періоди роль цього механізму особливо зростає, оскільки дефіцит власних інвестиційних ресурсів і нестабільність ситуації змушують підприємців згортати інноваційно-інвестиційну

діяльність. Регуляторна економічна й соціальна роль держави в сучасному суспільстві скеровує функції державних органів на регулювання інновацій. До найважливіших з них належать: акумулювання коштів на наукові дослідження та інновації; координація інноваційної діяльності; стимулювання інновацій; створення правової бази для інноваційних процесів; кадрове забезпечення інновацій; формування науково-інноваційної інфраструктури; інституціональне забезпечення інноваційних процесів; регулювання соціальної та екологічної спрямованості інновацій; підвищення суспільного статусу інноваційної діяльності; регіональне регулювання інноваційних процесів; регулювання міжнародних аспектів інноваційних процесів [3; 9].

Державна інноваційна модель інвестиційного розвитку покликана сприяти вирішенню таких основних завдань: створення ділового клімату, що активізує діяльність приватного сектора у сфері інновацій і підвищення конкурентоспроможності; заохочення розробки й комерціалізації новітніх технологій; створення сучасної інфраструктури, необхідної для підтримки інноваційного процесу; інтеграція оборонних і цивільних виробництв, що забезпечує економічне й ефективне вирішення завдань, що стоять перед ними, у сфері розробки й впровадження нових технологій, модернізації виробництв; формування робочої сили, здатної брати участь у швидкозмінній і заснованій на знаннях економіці [9].

Механізм державної підтримки інноваційно-інвестиційної діяльності будується на поєднанні економічних й адміністративних методів управління. При цьому найбільш ефективними виявляються ті форми регулювання, які не пригнічують ринкові сигнали, а запобігають їх зміні, знижуючи невизначеність пошуку нових напрямів вкладень ресурсів.

Щодо інноваційно-інвестиційної діяльності сьогодні склався більш-менш традиційний набір методів державної підтримки інноваційно-інвестиційної діяльності, який включає пряму підтримку суб'єктів інноваційної діяльності через різні державні програми розвитку інноваційної діяльності, пільгові кредити й субсидії та методи непрямого регулювання інноваційної діяльності на основі податкових і кредитних пільг, таких як: прискорена амортизація, пільги по податках для підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність, звільнення від оподаткування інвестицій, що спрямовуються в пріоритетні напрями інноваційної діяльності, тощо. Однак на практиці реалізація цих методів бажає кращого.

Головними перешкодами на шляху становлення інноваційної моделі розвитку є, насамперед, недостатність фінансових ресурсів для забезпечення наукових досліджень та впровадження інноваційних розробок. Питання розробки ефективного механізму фінансування інноваційного розвитку посідало

чільне місце на всіх етапах розробки інноваційного законодавства України, проте досі фактично залишається невирішеним. Так, Законом України "Про науково-технічну діяльність" було зроблено спробу законодавчо закріпити рівень бюджетних асигнувань на наукові дослідження (1,7–2,5% ВВП, крім витрат на оборону). Вищезазначеним законом передбачалося, що бюджетне фінансування здійснюється шляхом базового та програмно-цільового фінансування [5].

Але фактично частка бюджетних витрат на науку у відсотках ВВП не тільки не зростає, а продовжує падати.

Певним позитивним зрушенням у запровадженні фінансових механізмів заохочення розвитку науково-технологічної сфери було прийняття Закону України "Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків" [6]. Започаткування в Україні технопарків, які спершу були створені на базі кількох великих науководослідних інститутів, не лише зменшило масштаби процесів деградації науково-технічної сфери в згаданих організаціях, а і сприяло їхньому відновленню. Механізм цільового надання пільг, які надавалися лише проектам, відповідність яких пріоритетним напрямам діяльності технопарків підтверджувалася спеціальною державною комісією, виявився дієвим, проте працював домі, доки обсяги податкових і митних пільг, передбачених цим законом, лишалися незначними. Коли масштаби діяльності технопарків розширилися, дія цього закону при перегляді бюджету в березні 2005 р. була скасована [8].

Суттєвим недоліком системи національного регулювання розвитку інноваційної сфери є те, що вона, на відміну від законодавства більшості країн світу, не лише не сприяє розширенню джерел фінансування інноваційного розвитку, а і протидіє залученню бюджетних коштів і виключає можливість формування спеціальних, у тому числі відомчих, фондів фінансування інновацій. Це негативно позначилося на ставленні корпоративного сектора до фінансування досліджень та розробок.

Потребує постійної уваги та контролю недосконалість нормативно-правової системи регулювання і стимулювання інноваційної діяльності. Як підтверджує досвід, в інноваційній сфері, як і в інших сферах діяльності, набула поширення практика ігнорування законодавства або призупинення дії статей законів, які стосувалися фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності. Це значною мірою нівелювало позитивний потенціал напрацьованої нормативної бази.

Так, з одного боку, можна сказати, що Законом України "Про інноваційну діяльність"

[7] відбувся перехід до проектного управління інноваційними процесами з одночасним встановленням пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності, зокрема для інноваційних підприємств було визначено:

- пільги по податку на прибуток: 50% податку на прибуток, одержаний від виконання інноваційних проектів, мали залишатися в розпорядженні платника податків, зраховуватися на його спеціальний рахунок і використовуватися ним виключно на фінансування інноваційної, науково-технічної діяльності і розширення власних науково-технологічних і дослідно-експериментальних баз (ст. 21);
- пільги по сплаті земельного податку: інноваційні підприємства мали сплачувати його за ставкою в розмірі 50% діючої ставки оподаткування (ст. 21);
- пільги по податку на додану вартість: 50% ПДВ на операціях з продажу товарів (виконання робіт, надання послуг) пов'язаних з виконанням інноваційних проектів, мали залишатися в розпорядженні платника податків, зраховуватися на його спеціальний рахунок і використовуватися ним виключно на фінансування інноваційної, науково-технічної діяльності і розширення власних науково-технологічних і дослідно-експериментальних баз (ст. 21); від оподаткування також звільнялася вартість ввезених в Україну певних товарів для виконання інноваційних проектів (ст. 22);
- митні пільги: необхідні для виконання пріоритетного інноваційного проекту сировина, устаткування, обладнання, комплектуючі та інші товари (крім підакцизних товарів), які не виробляються в Україні, або виробляються, проте не відповідають вимогам проекту, при ввезенні в Україну протягом строку чинності свідоцтва про державну реєстрацію інноваційного проекту мали бути звільнені від сплати ввізного мита (ст. 22);
- інноваційним підприємствам було дозволено прискорену амортизацію основних фондів і встановлено щорічну двадцятивідсоткову норму прискореної амортизації основних фондів групи 3 (ст. 21).

На жаль, Закон України "Про інноваційну діяльність" [7] так і не набув чинності в повному обсязі. Визначальну роль у цьому відіграло призупинення, одразу після його прийняття низки головних положень щодо надання податкових та митних пільг для інноваційних підприємств. Це призупинення здійснювалося Законами України Про Державний бюджет 2003, 2004 та 2005 рр., а в рамках перегляду держбюджету в березні 2005 р. ст. 21–22 Закону було скасовано [8]. Не було реалізовано й положення закону щодо організаційної системи управління

інноваційними процесами, зокрема стосовно створення уповноважених державних та регіональних установ.

Відсутність практичної реалізації прийнятої нормативної бази негативно позначилася на інноваційно-інвестиційній діяльності в Україні. Стан останньої визначається трьома чинниками: станом науки, станом інноваційної інфраструктури, попитом на інновації з боку матеріального виробництва. Тенденція до негативних змін у науці і сьогодні залишається домінуючою. У фундаментальній науці продовжується старіння наукових кадрів; наявний високий рівень зносу дослідно-лабораторного оснащення; зростання диспропорцій у науково-технічній інфраструктурі обмежує можливості створення інноваційного продукту, придатного для комерційної реалізації на внутрішньому та зовнішньому ринках; організація науково-технічної інфраструктури, фінансового забезпечення та менеджменту стає дедалі менш придатною для реалізації великих інноваційно-інвестиційних проектів, поступово переорієнтовується на виконання дрібних, периферійних проектів і завдань. Унаслідок цього не відбувається суттєвих позитивних зрушень у структурі промислового виробництва, яка в ході змін 1990-х рр. втратила значну частину виробництв нових технологічних укладів і сьогодні не відповідає критеріям розвинених країн.

Формування інноваційно-інвестиційного законодавства засвідчує, по-перше, нерівномірність цього процесу на різних ділянках, що знижує роль правової бази інноваційних процесів у цілому, по-друге, його фрагментарність і недостатність для забезпечення інноваційного розвитку національної економіки, по-третє, його великою мірою декларативний характер. Відчувається його неузгодженість з іншими розділами законодавства, насамперед, корпоративного, інвестиційного, податкового, соціального. Прогресивні норми законів не супроводжувалися відповідними підзаконними актами, які б забезпечили їхнє практичне введення в дію [3; 4].

У сучасних умовах потребує відповідності корпоративна структура, яка формується в Україні, головними вимогам світового інноваційного розвитку. У країнах з розвинутою ринковою економікою значна частина потенціалу галузевої науки, пов'язаної з комерціалізацією результатів наукових досліджень, працює в межах великих корпоративних структур. Такі структури є замовниками значної частки наукового та конструкторського потенціалу, яка діє самостійно в рамках малих інноваційних структур, забезпечуючи основну частину інвестиційної складової інноваційних мегапроектів.

На відміну від країн з розвинутою економікою, переважна частина галузевої науки в

Україні виявилася за межами корпоративних структур і, відповідно, за межами відтворювальних механізмів фінансування. В процесі ліквідації галузевих міністерств та поширення механізмів корпоратизації відбулося руйнування навіть тих механізмів організаційної взаємодії галузевої науки та виробництва, які успішно зарекомендували себе в умовах адміністративної системи – науково-виробничих та виробничих об'єднань. Крім того, з боку великого бізнесу спостерігалось фактичне відторгнення наукового потенціалу, оскільки його діяльність тривалий час значною мірою була зорієнтована на короткотермінові напівтіньові схеми коштів.

Діяльність малого інноваційного бізнесу в Україні через умови, які склалися в національному виробництві, перебуває в стадії становлення. В цілому діяльність малого бізнесу здебільшого зорієнтована на торговельні операції, і внаслідок несприятливого для інноваційних процесів клімату цей бізнес поки що не відіграє такої важливої ролі в інноваційних процесах, як у розвинених країнах.

Суттєвою перешкодою для формування цивілізованої інноваційної моделі інвестиційного розвитку залишається відсутність дієвої системи пріоритетів розвитку науково-технологічної сфери. В інноваційних системах країн з ринковою економікою обов'язковим елементом проведення узгодженої довгострокової науково-технічної політики в умовах конкуренції є визначення системи державних науково-технічних пріоритетів. Наявність таких пріоритетів є вихідним орієнтиром для концентрації національних ресурсів на напрямках технологічного прориву, проведення за участю держави не лише фундаментальних, а й частини прикладних досліджень і розробок, щоб зробити їх результати придатними для подальшого використання в корпоративних структурах з метою комерційної реалізації. Хоча формально така система в Україні вже створена, проте її конкретне наповнення не відповідає ані вимогам перспективного розвитку, ані потребам захисту світових ринків вітчизняних виробників. Наявність системи пріоритетів набуває стратегічного значення, оскільки блокує узгодження науково-технічної, бюджетно-фінансової, грошово-кредитної, промислової та зовнішнь-торговельної політики.

В Україні до цього часу не створено належної системи науково-технологічного прогнозування, хоча країна має необхідні для цього кадровий потенціал і методологічне забезпечення. Не використовуються належною мірою для потреб інноваційного розвитку норми вітчизняного законодавства щодо використання методу програмно-технічних

програм для реалізації обраних пріоритетів [10].

В Україні і надалі спостерігається повільне формування сучасного і масштабного ринку інноваційної продукції. Слабка робота щодо формування нових галузей виробництва, зумовлена низькими обсягами і деформованою структурою корпоративних та державних інвестицій, тривале скорочення внутрішнього інноваційного попиту з боку галузей високих технологій, зростаюче фінансування досліджень з боку іноземних замовників змушують вітчизняних розробників збувати свою науково-технічну продукцію іноземним фірмам на початкових етапах інноваційного циклу, закриваючи тим самим шлях до реалізації економічного потенціалу нововведень на користь України.

Незважаючи на те, що принаймні базове законодавство, необхідне для формування в Україні ринку інноваційної продукції, вже значною мірою створено, його практичне використання стримується вкрай недостатньою інфраструктурою, нерозвиненістю системи захисту інтелектуальної власності. Відтак, вітчизняні винахідники не можуть реалізувати в Україні економічний потенціал багатьох своїх розробок. Особливо негативну роль відіграє те, що права інтелектуальної власності набувають відчуженого економічного значення при високому ступені матеріалізації науково-технічних рішень, що досягається, як мінімум, при серійному випуску відповідної продукції, який не забезпечується вітчизняним виробництвом [3; 4].

Доречно відзначити в цьому процесі роль суб'єктивного чинника, а саме: "неготовність" апарату державного управління до предметної діяльності, спрямованої на інноваційний розвиток економіки, яка чи не найбільшою мірою відображає рецидиви адміністративно-бюрократичного мислення серед державних службовців і працівників корпоративних структур. За інерцією з плановими завданнями, які доводилися згори, багато з них розглядає питання інноваційного розвитку як великий і непотрібний ризик для себе, а не як єдино можливий шлях виживання галузей економіки та України в цілому в сучасному світі. Серед причин неготовності переважної частини державного апарату до інноваційно-інвестиційної діяльності – стан нормативного регулювання в міністерствах і відомствах України, ставлення Верховної Ради України та Уряду до дотримання інноваційного законодавства [8].

Саме через наведений перелік системних перешкод швидке формування основ законодавчого забезпечення не прискорило науково-технічний розвиток України і не запобігло входженню інноваційної сфери в стан перманентної кризи, в якій вона пере-

буває й досі, незважаючи на докризові роки економічного зростання.

Першочерговим завданням формування інноваційної моделі розвитку в Україні має стати подолання хибного уявлення про можливість зробити це шляхом механічного відновлення необхідних рівнів державного фінансування науково-технічної сфери. При цьому йдеться не лише про практичну неможливість акумулювання потрібного обсягу коштів із державних фінансів через їх сучасний стан. Найголовніше – безперспективність вкладання коштів у відновлення наукової сфери без становлення адекватних сучасній ринковій економіці ланцюгів взаємозв'язку науки, технологій та виробництва.

Головним рушієм інноваційно-інвестиційної діяльності в ринковій економіці є використання компаніями інновацій у конкурентній боротьбі з метою підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності. Саме такий децентралізований “попит на інновації” дає змогу побудувати цілісну національну інноваційну систему, в якій забезпечується взаємодоповнюваність бюджетного та корпоративного фінансування науково-технічної та інноваційно-інвестиційної діяльності.

На жаль, в Україні інновації досі не стали належним засобом підвищення конкурентоспроможності. Отже, в реалізації вищенаведених завдань має відбуватися органічне поєднання державної політики та активності незалежних економічних суб'єктів, які, діючи відповідно до власних економічних інтересів та стратегічних орієнтирів, об'єктивно сприяють розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні. Для цього в структурі науково-технічної та інноваційно-інвестиційної політики держави мають відбуватися зрушення на користь збільшення питомої ваги засобів непрямого стимулювання інноваційної діяльності.

IV. Висновки

Держава як один з основних суб'єктів інноваційної діяльності повинна забезпечувати впровадження інноваційних процесів у національну економіку та встановлення досконалого правового регулювання відносин у цій сфері.

Цілком очевидно, що в найближчій і довгостроковій перспективі максимізація саме інноваційного фактора стане вирішальною умовою стійкого розвитку економіки України. Тому саме зараз потрібно не тільки розробляти модель інноваційного розвитку, а й одночасно впроваджувати її в життя, оскільки часу для роздумів для України не залишилось – треба діяти!

Не випадково в контексті цієї статті було взято в лапки слово “неготовність” апарату

державного управління до питань інноваційного розвитку. Суть у тому, що не має відповідної спроможності апарату державного управління або ще страшніше – відсутнє бажання – з якихось причин створювати умови для інноваційного розвитку.

Не кожна країна може дозволити собі інноваційний шлях розвитку. Головними умовами саме такого шляху є високий науковий, науково-технічний та виробничий потенціал, висококваліфіковані виробничі сили, достатня законодавча база, що стимулює інноваційні процеси, певні кошти. Не все це є в Україні на сьогодні, але можна сподіватися на те, що й у нас з'являться українські “силіконові долини”, які стануть значним просуненням на шляху сталого розвитку, гарантом економічної розвинутості і незалежності держави.

Список використаної літератури

1. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
2. Василенко В.О. Інноваційний менеджмент / В.О. Василенко. – К.: ЦУЛ, 2003. – 439 с.
3. Володін В.Г. Правові аспекти створення наукових парків як інноваційних структур нового типу / В.Г. Володін, О.С. Бойко // Інвестиції та інноваційний розвиток. – 2008. – № 3. – С. 61–63.
4. Інноваційна діяльність [Електронний ресурс] // Законодавство з питань інновацій. – Режим доступу: <http://www.in.gov.ua/index.php?get=l12>.
5. Закон України “Про науково-технічну діяльність” // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 165.
6. Закон України “Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків” // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 40. – Ст. 363.
7. Закон України “Про інноваційну діяльність” // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – Ст. 646.
8. Закони України “Про Державний бюджет” 2003, 2004 та 2005 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.
9. Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України / [Я.А. Жаліло, Я.Б. Базелюк, С.І. Архієреєв та ін.]. – К.: НІСД, 2006. – 120 с.
10. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

Стаття надійшла до редакції 21 березня 2012 р.

Кравчун О.С. Проблемы формирования инновационной модели инвестиционного развития в Украине

Рассмотрены основные проблемы формирования инновационной модели инвестиционного развития в Украине. Отмечена роль субъективного фактора, такого как “неготовность” аппарата государственного управления к предметной деятельности, направленной на инновационное развитие экономики.

Ключевые слова: государственное управление, механизмы, иновации, инвестиции.

Kravchun O. Problems of formation of an innovative model of investment development in Ukraine

The basic problems of innovation model of investment development in Ukraine. Noted the role of subjective factors, such as unwillingness of the state administration to the subject of activities aimed at innovation development of economy.

Key words: governance, mechanisms, innovation, investments.